

THE ANNUAL
OF THE
BRITISH SCHOOL AT ATHENS

THE ANNUAL
OF THE
BRITISH SCHOOL AT ATHENS

No. 104

2009

THE BRITISH SCHOOL AT ATHENS
Published by the Council

© *The Council, British School at Athens, 2009*
ISSN 0068-2454

Typeset by Mark Heslington, Scarborough, North Yorkshire
Printed and bound in Great Britain
by Remous Ltd, Milbourne Port, Sherborne

THE BRITISH SCHOOL AT ATHENS

(2009)

PATRON

HRH THE PRINCE OF WALES

DIRECTOR

PROFESSOR C. A. MORGAN, MA, *Co-Editor of the Annual*

VICE-PRESIDENTS

PROFESSOR SIR JOHN BOARDMAN, MA, FBA, FSA

G. CADOGAN, ESQ., MA, FSA

DR H.W. CATLING, CBE, MA, FSA

M.S.F. HOOD, ESQ., MA, FBA, FSA

SIR MICHAEL LLEWELLYN SMITH, KCVO, CMG, D.Phil

PROFESSOR R.A. TOMLINSON, MA, FSA, *Vice-President*

PROFESSOR P.M. WARREN, MA, FBA, FSA

DR M.H. WIENER, FSA

DR C.K. WILLIAMS II, FSA

MR H. SACKETT, MA, Dip.ED., FSA

COUNCIL

PROFESSOR LORD RENFREW OF KAIMSTHORN, FBA, *Chairman*

THE BRITISH AMBASSADOR IN ATHENS

PROFESSOR P.M. WARREN, MA, FBA, FSA, *Vice-President*

SIR ADAM RIDLEY, MA

DR L. BENDALL, MA

DR M.J. BOYD, MA, FSASCOT

DR A.W. DUNN, MA

DR. Z. ARCHBALD, MPhil

DR S. MOSSMAN, BA, MSC

PROF. A.J.N.W. PRAG, MA, FSA

DR S. WALLACE, MA, MSC

DR. N. SPENCER

MS J. OTTO (*Student Representative*)

DR. R. PAYNE (*Student Representative*)

Editor of the Annual

DR N. MOMIGLIANO, MA, FSA

Honorary Treasurer

DR C. BELL, MA

Chairman: Publication Committee and Editorial Board

DR A.W. JOHNSTON, MA, FSA

Chairman of the Fitch Laboratory Committee

PROFESSOR I. FREESTONE, FSA, FGS

Editor of Supplementary Volumes/Studies

DR O. KRZYSZKOWSKA, MA, FSA

Secretary

MS H.B. FIELDS

PUBLICATIONS BOARD

PROFESSOR SUSAN ALCOCK, BROWN

PROFESSOR STELIOS ANDREOU, THESSALONIKI

PROFESSOR JOOST CROUWEL, AMSTERDAM

DR YANNIS HAMILAKIS, SOUTHAMPTON

DR PAUL HALSTEAD, SHEFFIELD

PROFESSOR MILTIADES HATZOPOULOS, KERA, ATHENS

PROFESSOR JUDITH HERRIN, KING'S COLLEGE

PROFESSOR CHRIS MEE, LIVERPOOL

DR JAMES ROY, NOTTINGHAM

PROFESSOR TONY SPAWFORTH, NEWCASTLE UPON TYNE

PROFESSOR ANDREW STEWART, U.C. BERKELEY

DR IAN WHITBREAD, LEICESTER

And members of the Publications Subcommittee, ex-officio

ASSISTANT DIRECTOR
R. K. PITT, ESQ., BA, MA

DIRECTOR OF THE FITCH LABORATORY
DR E. KIRIATZI, BA

SCHOOL SECRETARY
MRS H. R. CLARK, MBE

CURATOR AT KNOSSOS
DR R. D. G. EVELY, MA
PROF. T. WHITELAW (Acting Curator)

LIBRARIAN
MRS P. WILSON-ZARGANIS, ALAA

Athens: Odos Souedias 52
GR-106 76 Athens
Greece

School Office: Tel: 0030-210-721 0974
Fax: 0030-210-723 6560
E-mail: admin@bsa.ac.uk

Fitch Laboratory: Tel: 0030-210-721 7482
E-mail: fitchlab@bsa.ac.uk

Friends of the BSA: Tel: 0030-210-722 9283
E-mail: friends@bsa.ac.uk

Knossos: The Taverna
Villa Ariadne
Knossos, Heraklion
GR-714 09 Crete
Greece

Tel: 0030-2810-231 993
Fax: 0030-2810-238 495
E-mail: bsaknoso@otenet.gr

London: Senate House
Malet Street
London
WC1E 7HU

Publications: Tel: 0044-20-7862 8732
Fax: 0044-20-7862 8733
E-mail: bsa@sas.ac.uk
E-mail: publications@bsa.ac.uk

*Friends of the BSA (UK)
Hon. Secretaries:* Dr H.W. Catling
Dunford House
Langford
Lechlade
Glos., GL7 3LN

Miss M.-C. Keith
12, Sovereign Court
51 Gillingham Street
London
SW1V 1HS

USA: *The British School at Athens Foundation*
Mr L. Hugh Sackett (*President*)
Groton School
Box 991, Groton, MA 01450
USA

Tel: 001-978-448 5205
Fax: 001-978-448 2348
E-mail: hsackett@groton.org

PUBLICATIONS OF THE BRITISH SCHOOL AT ATHENS

The following may be obtained from the London office of the School unless otherwise stated.

Annual of the British School at Athens

From the London office: volumes 86–102 (1991 to 2007); *Indexes* to volumes 49–68 and 69–84.

From Periodicals Service Company (Germantown, NY 12526, USA): volumes 1 to 101 (1894–5 to 2006) and the *Index* to volumes 1–32.

Supplementary Volumes of the Annual

The following are in print:

- 3 S. Adam, *The Technique of Greek Sculpture* (1966)
- 9 J.M. Hussey, *The Finlay Papers: A Catalogue* (1973)
- 11 M.R. Popham, L.H. Sackett and P. Themelis, *Lefkandi, I: The Iron Age, Text* (1980) only available separately
- 17 M.R. Popham, *The Minoan Unexplored Mansion at Knossos: Text* (1985) only available
- 23 M.R. Popham, P.G. Calligas and L.H. Sackett (eds), *Lefkandi II. The Protogeometric Building at Toumba. Part II. The excavation of the building, its architecture and finds* (1993)
- 24 I. Tournavitou, *The 'Ivory Houses' at Mycenae* (1995)
- 25 K.A. Wardle (ed.), *Nea Nikomedeia, I: The Excavation and the Ceramic Assemblage* (1996)
- 26 W. Cavanagh, J. Crouwel, R.W.V. Catling, and G. Shipley, *Continuity and Change in a Greek Rural Landscape: The Laconia Survey, I: Methodology and Interpretation* (2002)
- 27 W. Cavanagh, J. Crouwel, R.W.V. Catling, and G. Shipley, *Continuity and Change in a Greek Rural Landscape: The Laconia Survey, II: Archaeological Data* (1996)
- 28 J.N. Coldstream and H.W. Catling (eds), *Knossos, the North Cemetery: Early Greek Tombs* (1997); 4 volumes, not available separately
- 29 M.R. Popham, *Lefkandi, III: Plates* (1996)
- 30 J.M. Cook and R.V. Nicholls, *Old Smyrna Excavations: The Temples of Athena* (1998)
- 31 M. Panagiotaki, *The Central Palace Sanctuary at Knossos* (1999)
- 32 C. Ridley, K.A. Wardle and C.A. Mould, *Servia I: Anglo-Hellenic Rescue Excavations 1971–73 directed by Katerina Rhomiopoulou and Cressida Ridley* (2000)
- 33 J.J. Coulton (ed.), *The Fort at Phylla, Vrachos: Excavations and Researches at a Late Archaic Fort in Central Euboea* (2002)
- 34 P.A. Mountjoy, with contributions by B. Burke, K.S. Christakis, J.M. Driessen, R.D.G. Evely, C. Knappett and O.H. Krzyzskowska, *Knossos: The South House* (2003)
- 35 O. Gilkes (ed.), *The Theatre at Butrint: Luigi Maria Ugolini's Excavations at Butrint 1928–1932* (2003)
- 36 W. Cavanagh, C. Mee and P. James (with contributions by N. Brodie and T. Carter), *The Laconia Rural Sites Project* (2005)
- 37 K. Francis (ed.), *Explorations in Albania, 1930–39: The Notebooks of Luigi Cardini ...* (2005)
- 38 E. Hatzaki, *Knossos: The Little Palace* (2005)
- 39 D. Evely (ed.), *Lefkandi IV The Bronze Age* (2006)
- 40 L. Marangou, C. Renfrew, C. Doumas and G. Gavalas, *Markiani, Amorgos: an early Bronze Age fortified settlement* (2006)
- 41 C.F. Macdonald and C. Knappett (with contributions by I. Schoep, J. Weingarten, V. Isaakidou and T. Carter), *Knossos: Protopalatial Deposits in early Magazine A and the South-West Houses* (2007)
- 42 C. Renfrew, co-edited by N. Brodie, C. Morris and C. Scarre (with contributions by R.L.N. Barber, J.F. Cherry, J.L. Davis, A. Daykin, R.K. Evans, L. Morgan, P.A. Mountjoy, S.J. Vaughan, D. Williams and N. Winder, et al.), *Excavations at Phylakopi in Melos 1974–77* (2007)
- 43 L.H. Sackett, J.A. MacGillivray and J.M. Driessen (with contributions by C. Doherty, D. Evely, E.M. Hatzaki, D. Mylonas, D. Reese, A. Sarpaki, S.M. Thorne, S. Wall-Crowther and J. Weingarten), *Palaikastro: Two Late Minoan Wells* (2007)

- 44 W.D. Taylour and R. Janko (with the assistance of D. Fortenberry, M.J. Goalen and T. Wallace), *Ayios Stephanos: Excavations at a Bronze Age and Medieval Settlement in Southern Laconia* (2008)
- 45 H.W. Catling (with contributions by H. Hughes-Brock, N. Brodie, G. Jones, R.E. Jones and J.E. Tomlinson), *Sparta: Menelaion I. The Bronze Age* (2009)

BSA Studies

- 1 M.R. Popham and M.A.V. Gill, *The Latest Sealings from the Palace and Houses at Knossos* (1997)
- 3 E. Adam, G. Bailey, E. Pangopoulou, C. Perlès and K. Zachos (eds), *The Palaeolithic of Greece and the Balkans: Proceedings of the ICOPAG Conference, Ioannina, September 1994* (1999)
- 5 J.A. MacGillivray, *Knossos: Pottery Groups of the Old Palace Period* (1999)
- 6 J.A. MacGillivray, J.M. Driessen and L.H. Sackett (eds), *The Palaikastro Kouros: A Minoan Chryselephantine Statuette and its Aegean Context* (2000)
- 7 J.N. Coldstream, L.J. Eiring and G. Forster, *Knossos Pottery Handbook: Greek and Roman* (2001)
- 8 J. Herrin, M. Mullett and C. Otten-Froux (eds), *Mosaic: Festschrift for A. H. S. Megaw* (2001)
- 9 E. Kotjabopoulou, Y. Hamilakis, P. Halstead, C. Gamble, and P. Elefanti (eds), *Zooarchaeology in Greece: Recent Advances* (2003)
- 10 N. Galanidou and C. Perlès (eds), *The Greek Mesolithic: Problems and Perspectives* (2003)
- 11 M. Iacovou (ed.), *Archaeological Field Survey in Cyprus: Past History, Future Potential. Proceedings of a Conference held by the Archaeological Research Unit of the University of Cyprus, 1–2 December, 2000* (2004)
- 12 G. Cadogan, E. Hatzaki and A. Vasilakis (eds), *Knossos: Palace, City, State: Proceedings of the Conference in Herakleion organised by the British School at Athens and the 23rd Ephoreia of Prehistoric and Classical Antiquities of Herakleion, in November 2000, for the Centenary of Sir Arthur Evans's Excavations at Knossos* (2004)
- 13 L. Morgan (ed.), *Aegean Wall Painting: A Tribute to Mark Cameron* (2005)
- 14 N. Momigliano (ed), with chapters by P. Tomkins, D.E. Wilson, N. Momigliano, J.A. MacGillivray and E. Hatzaki, *Knossos Pottery Handbook: Neolithic and Bronze Age (Minoan)* (2007)
- 15 R. Westgate, N. Fisher and J. Whitley (eds), *Building Communities: Houses, Settlement and Society in the Aegean and Beyond: Proceedings of a Conference held at Cardiff University 17–21 April 2001* (2007)
- 16 W.G. Cavanagh, C. Gallow and M. Georgiadis (eds), *Sparta and Laconia: from Prehistory to Pre-Modern* (2009)

Archaeological Reports

Some back issues of this annual publication (issued jointly by the School and the Society for the Promotion of Hellenic Studies) may be obtained from the London Office.

Fitch Laboratory Occasional Papers

This series may be obtained from Oxbow Books, Park End Place, Oxford, OX1 1HN.

(<http://www.oxbowbooks.com/>)

CONTENTS

ABSTRACTS	xiii
EDITOR'S ACKNOWLEDGEMENTS	xxii
1. GERALD CADOGAN: Nicolas Coldstream (1927–2008)	1
2. K.D. FRANCIS, D.J. BESCOBY AND I. GJIPALI: A Preliminary Investigation of Two Prehistoric Cave Sites in Southern Albania	9
3. C. RENFREW, O. PHILANIOTOU, N. BRODIE AND G. GAVALAS: The Early Cycladic Settlement at Dhaskalio, Keros: Preliminary Report of the 2008 Excavation Season	27
4. NEIL BRODIE: A Reassessment of Mackenzie's Second and Third Cities at Phylakopi.	49
5. P.A. MOUNTJOY: The Late Minoan II-III and Mycenaean Pottery from the 1911 Excavations at Phylakopi on Melos.	73
6. INA BERG: X-Radiography of Knossian Bronze Age Vessels: Assessing our Knowledge of Primary Forming Techniques	137
7. E.B. FRENCH AND PH. STOCKHAMMER (WITH A CONTRIBUTION BY U. DAMM-MEINHARDT): Mycenae and Tiryns: the Pottery of the Second Half of the Thirteenth Century BC – Contexts and Definitions.	175
8. L. PAPAZOGLU-MANIOUDAKI, A. NAFPLIOTI, J.H. MUSGRAVE, R.A.H. NEAVE, D. SMITH AND A.J.N.W. PRAG: Mycenae Revisited Part 1. The Human Remains from Grave Circle A: Stamatakis, Schliemann and Two New Faces from Shaft Grave VI.	233
9. ARGYRO NAFPLIOTI: Mycenae Revisited Part 2. Exploring the Local versus Non-local Geographical Origin of the Individuals from Grave Circle A: Evidence from Strontium Isotope Ratio ($^{87}\text{Sr}/^{86}\text{Sr}$) Analysis	279
10. A.S. BOUWMAN, K.A. BROWN, T.A. BROWN, E.R. CHILVERS, R. ARNOTT AND A.J.N.W. PRAG: Kinship in Aegean Prehistory? Ancient DNA in Human Bones from Mainland Greece and Crete	293

11. ELENA KONSTANTINIDI-SYVRIDI AND MARIA KONTAKI: Casting Finger Rings in Mycenaean Times: Two Unpublished Moulds at the National Archaeological Museum, Athens.	311
12. R. HOPE SIMPSON: Prehistoric Laconia: A Note on the Location of the Site of Souroukla	321
13. GINA SALAPATA: Female Triads on Laconian Terracotta Plaques	325
14. TYLER JO SMITH: East Greek Pottery in the Collection of the British School at Athens	341
INDEXES by Graham Shipley.	361
INSTRUCTIONS TO CONTRIBUTORS	373

ALPHABETICAL TABLE OF CONTENTS

INA BERG: X-Radiography of Knossian Bronze Age Vessels: Assessing our Knowledge of Primary Forming Techniques	137
A.S. BOUWMAN, K.A. BROWN, T.A. BROWN, E.R. CHILVERS, R. ARNOTT AND A.J.N.W. PRAG: Kinship in Aegean Prehistory? Ancient DNA in Human Bones from Mainland Greece and Crete.	293
NEIL BRODIE: A Reassessment of Mackenzie's Second and Third Cities at Phylakopi	49
GERALD CADOGAN: Nicolas Coldstream (1927–2008)	1
K.D. FRANCIS, D.J. BESCOBY AND I. GJIPALI: A Preliminary Investigation of Two Prehistoric Cave Sites in Southern Albania	9
E.B. FRENCH AND PH. STOCKHAMMER (WITH A CONTRIBUTION BY U. DAMM-MEINHARDT): Mycenae and Tiryns: the Pottery of the Second Half of the Thirteenth Century BC – Contexts and Definitions	175
R. HOPE SIMPSON: Prehistoric Laconia: A Note on the Location of the Site of Souroukla	321
ELENA KONSTANTINIDI-SYVRIDI AND MARIA KONTAKI: Casting Finger Rings in Mycenaean Times: Two Unpublished Moulds at the National Archaeological Museum, Athens	311
P.A. MOUNTJOY: The Late Minoan II-III and Mycenaean Pottery from the 1911 Excavations at Phylakopi on Melos.	73
ARGYRO NAFPLIOTI: Mycenae Revisited Part 2. Exploring the Local versus Non-local Geographical Origin of the Individuals from Grave Circle A: Evidence from Strontium Isotope Ratio ($^{87}\text{Sr}/^{86}\text{Sr}$) Analysis	279
L. PAPAZOGLOU-MANIOUDAKI, A. NAFPLIOTI, J.H. MUSGRAVE, R.A.H. NEAVE, D. SMITH AND A.J.N.W. PRAG: Mycenae Revisited Part 1. The Human Remains from Grave Circle A: Stamatakis, Schliemann and Two New Faces from Shaft Grave VI	233

C. RENFREW, O. PHILANIOTOU, N. BRODIE AND G. GAVALAS: The Early Cycladic Settlement at Dhaskalio, Keros: Preliminary Report of the 2008 Excavation Season	27
GINA SALAPATA: Female Triads on Laconian Terracotta Plaques.	325
TYLER JO SMITH: East Greek Pottery in the Collection of the British School at Athens.	341

ABSTRACTS

BERG, INA, X-Radiography of Knossian Bronze Age Vessels: Assessing our Knowledge of Primary Forming Techniques

This article investigates the potential of X-radiography for identifying primary forming techniques of Cretan Bronze Age vessels. X-radiography of 95 EM III through to LM II vessels from Knossos has now demonstrated its suitability for fine, semicoarse and coarse Cretan fabrics. In several cases, it has been possible to rectify erroneous attributions based on visual inspection alone and to provide more specific details of the diversity and development of past forming techniques.

Ραδιογραφία ακτίνων-Χ σε Κνωσιακά αγγεία της Εποχής του Χαλκού: Αξιολογώντας τη γνώση μας σχετικά με τις βασικές τεχνικές κατασκευής

Στο άρθρο αυτό εξετάζονται οι δυνατότητες της ραδιογραφίας ακτίνων-Χ στην αναγνώριση βασικών τεχνικών κατασκευής των κρητικών αγγείων της Εποχής του Χαλκού. Η ακτινογράφιση ενενήντα πέντε ΠΜ ΙΙΙ έως και ΥΜ ΙΙ αγγείων από την Κνωσό, χρονολογούμενων από την ΠΜ ΙΙΙ έως την ΥΜ ΙΙ, απέδειξε την καταλληλότητά της τεχνικής αυτής για την εξέταση της κρητικής λεπτής, ημιχονδροειδούς και χονδροειδούς κεραμικής. Σε αρκετές περιπτώσεις, κατέστη δυνατόν να διορθωθούν εσφαλμένα συμπεράσματα, που είχαν βασιστεί αποκλειστικά σε οπτική παρατήρηση, και να διευκρινιστούν καλύτερα συγκεκριμένες περιπτώσεις οι ακριβείς λεπτομέρειες ως προς την ποικιλία και την εξέλιξη των παλαιών τεχνικών κατασκευής.

BOUWMAN, A.S., BROWN, K.A., BROWN, T.A., CHILVERS, E.R., ARNOTT, R., AND PRAG, A.J.N.W., Kinship in Aegean Prehistory? Ancient DNA in Human Bones from mainland Greece and Crete

Attempts were made to detect ancient DNA (aDNA) in samples of 89 human skeletons from Neolithic and Bronze Age sites in Greece and Crete. Ancient DNA was absent in specimens from Nea Nicomedia, Lerna, Kato Zakro: Karaviádena, and Mycenae Grave Circle A. For each of three skeletons sampled from Antron Grave Circle B, polymerase chain reactions (PCRs) gave products for nuclear but not mitochondrial DNA, but the yield of DNA was low and inconsistent, with replicate PCRs failing to give reproducible results. At Kouphovouno evidence for mitochondrial and/or nuclear aDNA was obtained from eight of the 20 skeletons that were examined, while at Mycenae Grave Circle B evidence for mitochondrial aDNA was obtained for four of the 22 skeletons that were studied, and in two cases confirmed the evidence of close kinship that had already been suggested by facial reconstruction: this in turn raises interesting questions of social relationships and the role of high-status women in MBA/LBA society. We conclude that, although aDNA might be present in some Eastern Mediterranean skeletons from later centuries of the Bronze Age, it is not commonly found in material from this period and is likely to be absent from older material.

Συγγένεια στην Αιγαιακή Προϊστορία; Αρχαίο DNA σε ανθρώπινα οστά από την Ηπειρωτική Ελλάδα και την Κρήτη.

Στη μελέτη αυτή έγιναν προσπάθειες να αναγνωριστεί αρχαίο DNA (aDNA) σε δείγματα οστών εννέα ανθρώπινων σκελετών προερχομένων από θέσεις της Νεολιθικής περιόδου και της Εποχής του Χαλκού στην Ελλάδα και την Κρήτη. Αρχαίο DNA δεν εντοπίστηκε σε δείγματα από τη Νέα Νικομήδεια, τη Λέρνα, την Κάτω Ζάκρο (Καραβιάδενα) και τον Ταφικό Κύκλο Α των Μυκηνών. Για κάθε έναν από τους τρεις σκελετούς, οι οποίοι εξετάστηκαν από τον Ταφικό Κύκλο Β της Αντράνας, οι αλυσιδωτές αντιδράσεις πολυμεράσης

(PCRs) απέφεραν αποτελέσματα για πυρηνικό αλλά όχι μιτοχονδριακό DNA. Η παραγωγή DNA ήταν χαμηλή και αντιφατική, με τα αντίγραφα πολυμεράσης να αποτυγχάνουν να αποφέρουν αναπαραγώγιμα αποτελέσματα. Στο Κουφόβουνο οκτώ από τους είκοσι σκελετούς, που εξετάστηκαν, έδωσαν στοιχεία για μιτοχονδριακό ή/και πυρηνικό DNA, ενώ στον Ταφικό Κύκλο Β των Μυκητών ενδείξεις για μιτοχονδριακό DNA έδωσαν τέσσερις από τους είκοσι δύο σκελετούς, που μελετήθηκαν. Σε δύο περιπτώσεις επιβεβαιώθηκε η ένδειξη στενής συγγένειας, κάτι το οποίο είχε ήδη προταθεί με την αποκατάσταση των προσώπων: το γεγονός αυτό εγείρει ενδιαφέροντα ερωτήματα σχετικά με τις κοινωνικές σχέσεις και το ρόλο γυναικών υψηλής κοινωνικής στάθμης στην κοινωνία της Μέσης και της Ύστερης Εποχής του Χαλκού. Συμπεραίνουμε ότι, αν και μπορεί να αναγνωριστεί DNA σε ορισμένους σκελετούς της Ανατολικής Μεσογείου των τελευταίων αιώνων της Εποχής του Χαλκού, δεν εντοπίζεται συχνά σε υλικό αυτής της εποχής και ενδεχομένως απουσιάζει από παλαιότερο υλικό.

BRODIE, NEIL, A Reassessment of Mackenzie's Second and Third Cities at Phylakopi

Duncan Mackenzie's interpretation of the Phylakopi stratigraphy, which he presented in 1904 as the final chapter of the excavation report, continues to structure discussion of the site's history. Mackenzie proposed a sequence of three 'Cities', which are seen to correspond to EC III, MC, and LC periods of occupation respectively. This paper examines Mackenzie's interpretation in light of his own notes taken during excavation, and the results of subsequent excavations undertaken by Dawkins and Droop in 1911 and Renfrew from 1974 to 1977. It concludes that while the urban sequence at Phylakopi is probably more complex than Mackenzie appreciated, his suggestion of a three City succession is broadly correct, but that the Second City should be redated to MC-LC II, and the Third City to LC III.

Επαναξιολόγηση της Δεύτερης και Τρίτης Πόλης του Mackenzie στη Φυλακωπή

Η ερμηνεία του Duncan Mackenzie για την στρωματογραφία της Φυλακωπής, που παρουσίασε το 1904 στο τελευταίο κεφάλαιο της σχετικής ανασκαφικής έκθεσης, εξακολουθεί να προκαλεί συζήτηση για την ιστορία της θέσης. Ο Mackenzie πρότεινε τη διαδοχή τριών 'Πόλεων', οι οποίες φαίνεται ότι αντιστοιχούν στις ΠΚ III, ΜΚ και ΥΚ περιόδους κατοίκησης. Το εν λόγω άρθρο εξετάζει την ερμηνεία του Mackenzie σύμφωνα με τις προσωπικές του σημειώσεις κατά την ανασκαφή και τα αποτελέσματα μεταγενέστερων ανασκαφικών ερευνών, που διεξήχθησαν το 1911 από τους Dawkins και Droop και την περίοδο 1974-1977 από τον Renfrew. Συμπεραίνεται ότι ενώ η διαδοχή των οικιστικών φάσεων στη Φυλακωπή είναι πιθανώς περισσότερο περίπλοκη από την αρχική εκτίμηση του Mackenzie, η πρότασή του για την ύπαρξη τριών διαδοχικών Πόλεων είναι γενικά σωστή. Ωστόσο, η Δεύτερη Πόλη θα πρέπει να επαναχρονολογηθεί στη ΜΚ-ΥΚ II και η Τρίτη στην ΥΚ III.

CADOGAN, GERALD, Nicolas Coldstream (1927-2008)

Nicolas Coldstream, archaeologist of Greece and the Mediterranean in the 9th and 8th centuries BC, was born in India, educated in England, and carried out the research for his first masterpiece *Greek Geometric Pottery* (1968) while Macmillan Student at the British School at Athens (1957-60). In 1960 he began a long career at the University of London, culminating with the Yates Chair of Classical Archaeology at University College. Renowned as a teacher, he drew many graduate students, especially from Greece and Cyprus. As a prolific scholar, he also wrote *Geometric Greece* (1977), many articles, several reports on excavations including *The Sanctuary of Demeter at Knossos* (1973), the *Knossos North Cemetery* (1996) with Hector Catling, and *Kythera* (1972) with George Huxley, as well as the revised editions of his two fundamental monographs.

Nicolas Coldstream (1927-2008)

Ο Nicolas Coldstream, αρχαιολόγος της Ελλάδας και της Μεσογείου του 9ου και 8ου αιώνα π.Χ., γεννήθηκε στην Ινδία, σπούδασε στην Αγγλία και πραγματοποίησε έρευνα για την πρώτη του εξαιρετική μονογραφία *Greek Geometric Pottery* (1968) ως Macmillan Student της Βρετανικής Σχολής Αθηνών (1957-1960). Το

1960 ξεκίνησε την πολύχρονη σταδιοδρομία του στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου, αποκορύφωμα της οποίας υπήρξε η εκλογή του στην έδρα Yates της Κλασικής Αρχαιολογίας στο University College. Διάσημος πανεπιστημιακός δάσκαλος, προσέλκυσε πολλούς μεταπτυχιακούς φοιτητές, ιδιαίτερα από την Ελλάδα και την Κύπρο. Επιστήμονας με μεγάλο ερευνητικό και συγγραφικό έργο, δημοσίευσε επίσης τη μονογραφία *Geometric Greece* (1977), πλήθος άρθρων και αρκετές ανασκαφικές εκθέσεις μεταξύ των οποίων *The Sanctuary of Demeter στην Κνωσό* (1973), *Knossos North Cemetery* (1996) με τον Hector Catling, *Kythera* (1972) με τον George Huxley, καθώς επίσης και τις αναθεωρημένες εκδόσεις των δύο βασικών μονογραφιών του.

FRANCIS, K.D., BESCOBY, D.J. AND GJIPALI, I., A Preliminary Investigation of Two Prehistoric Cave Sites in Southern Albania

In this article we describe the evaluation of two prehistoric sites situated within the coastal zone of south-western Albania, originally investigated by the Italian prehistorian Luigi Cardini in 1939. The first is a cave site in the town of Himara; the second a rock-shelter at Kanalit in the Acroceraunian Mountains to the north. Investigations at both locations revealed stratified evidence of prehistoric activity dating from the mid-Holocene. At Kanalit, an extensive lithic assemblage provided evidence for the exploitation of the adjoining coastal lowlands during the Mesolithic, while at Himara, a largely unbroken sequence of deposits records often intensive human activity at the cave from the Early Bronze Age. Radiocarbon dates have provided a significant independent chronological marker for Early/Middle Bronze Age horizons. The ceramic evidence indicates a predominance of local influences, the site not becoming part of wider trading networks until the late Iron Age, *c.* seventh to sixth centuries BC.

Προκαταρκτική έρευνα δύο προϊστορικών θέσεων σε σπήλαια της νοτίου Αλβανίας

Σε αυτό το άρθρο πραγματευόμαστε τη σημασία δύο προϊστορικών θέσεων, οι οποίες βρίσκονται στην παράκτια ζώνη της ΝΔ Αλβανίας. Οι θέσεις αυτές είχαν αρχικά ερευνηθεί από τον Ιταλό προϊστορικό αρχαιολόγο Luigi Cardini το 1939. Η πρώτη θέση αφορά ένα σπήλαιο στην πόλη της Χειμάρρας και η δεύτερη μία βραχοσκεπή, στη θέση Kanalit, στα Ακροκεραούνια όρη προς βορρά. Έρευνες στις δύο θέσεις αποκάλυψαν στρωματογραφημένες ενδείξεις προϊστορικής δραστηριότητας, που χρονολογούνται από το μέσο Ολόκαινο. Στη θέση Kanalit ένα ευρύ σύνολο λίθινων αντικειμένων παρέχει στοιχεία για την εκμετάλλευση των γειτονικών παράκτιων πεδινών περιοχών κατά τη Μεσολιθική περίοδο. Στο σπήλαιο της Χειμάρρας μία σειρά από αδιάσπαστες, στο μεγαλύτερο μέρος τους, αποθέσεις μαρτυρεί συχνά έντονη ανθρώπινη δραστηριότητα από την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού. Οι ραδιοχρονολογήσεις παρέχουν ένα σημαντικό ανεξάρτητο χρονολογικό δείκτη για τους ορίζοντες της Πρώιμης/Μέσης Εποχής του Χαλκού. Η κεραμική φανερώνει την επικράτηση τοπικών επιρροών, με τη θέση αυτή να μην λαμβάνει μέρος στα ευρύτερα εμπορικά δίκτυα πριν από την όψιμη Εποχή του Σιδήρου, περίπου τον 7ο – 6ο αιώνα π.Χ.

FRENCH, E.B., STOCKHAMMER, PH. AND DAMM-MEINHARDT, U., Mycenae and Tiryns: the Pottery of the Second Half of the Thirteenth Century BC – Contexts and Definitions

Since 1950 widespread and important excavation has taken place in the Argolid. For Mycenae and Tiryns much of the post-excavation study has now been completed but has not yet reached final publication. The use of material from the preliminary reports has, however, led to conclusions which are not justified. The study teams at both sites, working in close collaboration, present here the detailed stratigraphic background to their work and the definitive assignments produced. The diagnostic pottery for the second half of the thirteenth century BC (LH III B2 Early and Late), which culminated in a major destruction at each site, is illustrated with its contextual background. The relationship between the two sites can thus be accurately assessed and the evidence will enable well-founded historical hypotheses.

Συσχετίζοντας την πρόσφατη έρευνα: η κεραμική από τις Μυκήνες και την Τίρυνθα κατά το δεύτερο ήμισυ του δέκατου τρίτου αιώνα π.Χ.

Από το 1950 εκτεταμένες και σημαντικές ανασκαφικές έρευνες έχουν λάβει χώρα στην Αργολίδα. Για τις Μυκήνες και την Τίρυνθα ένα μεγάλο μέρος της μετα-ανασκαφικής μελέτης έχει πλέον ολοκληρωθεί δίχως ωστόσο να έχει φτάσει στο τελικό στάδιο της δημοσίευσης. Η χρήση υλικού από τις προκαταρκτικές εκθέσεις έχει ωστόσο οδηγήσει σε συμπεράσματα, τα οποία δεν μπορούν να τεκμηριωθούν. Οι ερευνητικές ομάδες των δύο θέσεων, στενά συνεργαζόμενες, παρουσιάζουν στο άρθρο αυτό το λεπτομερές στρωματογραφικό πλαίσιο της εργασίας τους και τις τελικές εκθέσεις. Η διαγνωστική κεραμική για το δεύτερο ήμισυ του δέκατου τρίτου αιώνα π.Χ. (ΥΕ ΙΙ Β2 Πρώιμη και Ύστερη), περίοδος που σηματοδεύτηκε από μία μεγάλη καταστροφή και στις δύο θέσεις, επεξηγείται στο πλαίσιο των συνευρημάτων της. Η σχέση των δύο θέσεων μπορεί με αυτόν τον τρόπο να αξιολογηθεί με μεγαλύτερη ακρίβεια. Τα στοιχεία αυτά θα επιτρέψουν τη διατύπωση καλά θεμελιωμένων ιστορικών υποθέσεων.

HOPE SIMPSON, R., Prehistoric Laconia: A Note on the Location of the Site of Souroukla

In 1921, Carl Blegen found Mycenaean and other ancient sherds at a site then named Souroukla, near Skala in Laconia. William Coulson and others have mistakenly assumed that Souroukla is to be identified as Ayios Stephanos, the important site surveyed by the author in 1956 and later excavated by the British School under Lord William Taylour. The author here reveals that the true identity of Souroukla is the site of Skala: Ayios Nikolaos.

Προϊστορική Λακωνία: Μία σημείωση αναφορικά με την τοποθεσία της θέσης Σουρούκλα

Το 1921 ο Carl Blegen εντόπισε μυκηναϊκά και άλλα αρχαία όστρακα στην τότε ονομαζόμενη θέση Σουρούκλα, κοντά στη Σκάλα Λακωνίας. Ο William Coulson και άλλοι μελετητές λανθασμένα υπέθεσαν ότι η θέση Σουρούκλα πρέπει να ταυτιστεί με τον Άγιο Στέφανο, μία σημαντική θέση, την οποία ερεύνησε επιφανειακά ο γράφων το 1956 και αργότερα ανασκάφη από την Βρετανική Σχολή υπό τη διεύθυνση του Λόρδου William Taylour. Ο γράφων δείχνει στο παρόν άρθρο την ταύτιση της Σουρούκλας με τη θέση Σκάλα: Άγιος Νικόλαος.

KONSTANTINIDI-SYVRIDI, ELENA AND KONTAKI, MARIA, Casting Finger Rings in Mycenaean Times: Two Unpublished Moulds at the National Archaeological Museum, Athens

The recording of two unpublished moulds in the storeroom of the Prehistoric Collections of the National Archaeological Museum, Athens, presented here, provide the stimulus for a re-examination of the construction method of the bezeled/signet rings of Mycenaean times. The moulds, one of semi-cylindrical shape and the other rectangular, belong to a limited class of items from Crete, Mainland Greece, and Enkomi, Cyprus.

It is possible that such moulds have served for the construction of the wax model of the artefacts, in the lost wax technique and not directly for the cast of gold, since the very construction of them, which is time-consuming and necessitates the skills of specialized craftsmen, indicates that they did not serve for a single use but rather for several uses. On the other hand, even steatite, the stone mostly used for such moulds, cannot adhere to continuous pressure to high temperatures, necessary for casting gold.

Χυτεύοντας δακτυλίδια με σφενδόνη στη Μυκηναϊκή εποχή: Δύο αδημοσίευτες μήτρες στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα

Στην παρούσα μελέτη καταγράφονται δύο αδημοσίευτες μήτρες από την αποθήκη της Προϊστορικής Συλλογής του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου στην Αθήνα, προσφέροντας το ερέθισμα για μία επανεξέταση της τεχνικής κατασκευής των δακτυλιδιών με σφενδόνη της Μυκηναϊκής εποχής. Οι μήτρες, από τις οποίες η μία είναι ημικυλινδρική και η άλλη ορθογώνια, ανήκουν σε μία περιορισμένη τάξη ευρημάτων, που προέρχονται από την Κρήτη, την Ηπειρωτική Ελλάδα και την Έγκωμη της Κύπρου.

Είναι πιθανό ότι αυτές οι μήτρες να χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή των κέρινων εκμαγείων των δακτυλιδιών κατά την τεχνική του «χαμένου κεριού» και όχι για την απευθείας χύτευση χρυσού. Η ίδια η κατασκευή τους, που προϋποθέτει πολύ χρόνο και ειδικευμένους τεχνίτες, υποδεικνύει ότι δεν χρησιμοποιήθηκαν μόνο για μία φορά. Από την άλλη πλευρά, ακόμη και ο στεατίτης, ο λίθος που κατεξοχήν χρησιμοποιήθηκε για την κατασκευή αυτών των αντικειμένων, δεν θα μπορούσε να αντέξει τις υψηλές θερμοκρασίες, που απαιτούνται για την χύτευση του χρυσού σε διαδοχικές χρήσεις.

MOUNTJOY, P.A., The Late Minoan II-III and Mycenaean Pottery from the 1911 Excavations at Phylakopi on Melos

This article presents the Late Minoan II-III B and the Late Helladic I-III C pottery from the 1911 excavations of J. Dawkins and J. Droop at Phylakopi on Melos.

The material from the 1911 excavations fills gaps in the corpus of pottery provided by the 1896-99 excavations and the 1974-77 excavations. It fills out our knowledge of the LH III A2 pottery and adds a considerable amount of LH III A1 and LH III C material. A small group of vessels caught in a LM I B/LH II A destruction confirms the supposition that full Marine Style was circulating together with open ground Marine Style and Alternating Style vases. The LH III C pottery adds some more parallels to the pottery from Koukounaries on Paros and also has one or two parallels to pottery from the east Aegean and pottery exported from there to the Levant.

Η Υστερομινωική II-III και η Μυκηναϊκή κεραμική από τις ανασκαφές του 1911 στη Φυλακωπή της Μήλου

Σε αυτό το άρθρο παρουσιάζεται η Υστερομινωική II-III B και η Υστεροελλαδική I-III Γ κεραμική από τις ανασκαφές των J. Dawkins και J. Droop το 1911 στη Φυλακωπή της Μήλου.

Το υλικό από τις ανασκαφές του 1911 συμπληρώνει τα κενά των δημοσιεύσεων της κεραμικής από τις ανασκαφικές περιόδους 1896-99 και 1974-77. Συμπληρώνει τη γνώση μας για την YE III A2 κεραμική, που προσθέτει μία σημαντική ποσότητα υλικού της YE III A1 και YE III Γ. Ένας μικρός αριθμός αγγείων, που εντοπίστηκε στην YM I B / YE II A καταστροφή, επιβεβαιώνει την υπόθεση ότι ο πλήρης θαλάσσιος ρυθμός ήταν διαδεδομένος συγχρόνως με το θαλάσσιο ρυθμό επί ανοικτού βάθους και με τα αγγεία του εναλλασόμενου στυλ. Η YE III Γ κεραμική προσθέτει ορισμένα ακόμη παράλληλα στην κεραμική από τις Κουκουναριές της Πάρου. Επιπλέον παρουσιάζει ένα ή δύο παράλληλα με την κεραμική του ανατολικού Αιγαίου, όπως και με την εξαγόμενη από εκεί κεραμική προς τη Συροπαλαιστίνη.

NAFLIOTI, ARGYRO, Mycenae Revisited Part 2. Exploring the Local versus Non-local Geographical Origin of the Individuals from Grave Circle A: Evidence from Strontium Isotope Ratio ($^{87}\text{Sr}/^{86}\text{Sr}$) Analysis

Strontium isotope ratio ($^{87}\text{Sr}/^{86}\text{Sr}$) analysis was applied to dental enamel samples from eleven adults from Grave Circle A at Mycenae in order to investigate their local versus non-local geographical origin. The results of this analysis suggest a relatively high intra-sample variation in $^{87}\text{Sr}/^{86}\text{Sr}$ values for the Grave Circle A Mycenaeans. Based on these results, only two individuals may be identified as locals at Mycenae. Of the other nine individuals, three may be identified as non-locals at this site. Because two of these are the only females from Grave Circle A tested for $^{87}\text{Sr}/^{86}\text{Sr}$ it is tentatively suggested that this finding may reflect marital patterns and the non-local origin of the females associated with high social ranking at Mycenae. However, owing to the paucity of data on the biologically available strontium at sites in the Aegean, it cannot be established with certainty whether the individuals identified as non-locals originated a few dozen or hundreds of kilometres away from Mycenae. Finally, conclusions on the local versus non-local origin of the remaining six individuals are tentative. Their ratios may equally to a non-local origin reflect a variegated diet that comprised 'non-local' amongst 'local' foodstuffs, which would not be unexpected for a Mycenaean palace economy of the 'redistributive' type.

Μυκηνών επανεξέταση Μέρος 2. Εξερευνώντας την τοπική ή μη τοπική γεωγραφική προέλευση ατόμων από τον Ταφικό Κύκλο Α: Ενδείξεις από την ανάλυση της ισοτοπικής αναλογίας του στροντίου ($^{87}\text{Sr}/^{86}\text{Sr}$)

Η ανάλυση της ισοτοπικής αναλογίας του στροντίου ($^{87}\text{Sr}/^{86}\text{Sr}$) εφαρμόστηκε σε δείγματα οδοντικού σμάλτου από έντεκα ενήλικες από τον Ταφικό Κύκλο Α στις Μυκήνες προκειμένου να διερευνηθεί η τοπική ή μη-τοπική γεωγραφική τους προέλευση. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα των αναλύσεων παρατηρείται υψηλή ενδο-πληθυσμιακή ποικιλότητα σε $^{87}\text{Sr}/^{86}\text{Sr}$ τιμές για τους Μυκηναίους από τον Ταφικό Κύκλο Α. Μόνο δύο από τα εξετασθέντα άτομα ταυτοποιήθηκαν ως αυτόχθονες στις Μυκήνες. Από τα υπόλοιπα εννέα, τρία άτομα χαρακτηρίστηκαν επήλυδες. Επειδή τα δύο από τα τρία αυτά άτομα είναι οι μόνες γυναίκες από τον Ταφικό Κύκλο Α, στις οποίες έγινε δειγματοληψία για την ανάλυση της ισοτοπικής αναλογίας του στροντίου, με επιφύλαξη προτείνεται ότι τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται εδώ είναι πιθανό να αντικατοπτρίζουν γαμήλιες πρακτικές και τη μη-τοπική προέλευση των γυναικών από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα στις Μυκήνες. Ωστόσο, λόγω του εξαιρετικά μικρού αριθμού δεδομένων για το βιολογικά διαθέσιμο στρόντιο σε θέσεις του Αιγαϊακού χώρου, δεν είναι δυνατό να καθοριστεί με βεβαιότητα ο τόπος προέλευσής τους, ο οποίος μπορεί να απέχει μερικές δεκάδες ή εκατοντάδες χιλιόμετρα από τις Μυκήνες. Τέλος, λιγότερο σαφή είναι τα συμπεράσματα για την προέλευση των υπόλοιπων έξι εξετασθέντων ατόμων. Οι τιμές $^{87}\text{Sr}/^{86}\text{Sr}$ είναι δυνατόν σε συνδυασμό με μια μη-τοπική καταγωγή των εν λόγω ατόμων να αντικατοπτρίζουν ποικιλία 'τοπικών' και 'μη-τοπικών' τροφών στη διαίτά τους. Το συμπέρασμα αυτό δε μας ξαφνιάζει σε μια οικονομία του 'αναδιανεμητικού' τύπου, στον οποίο υποστηρίζεται πως ανήκει η Μυκηναϊκή οικονομία της ανακτορικής εποχής.

ΠΑΡΑΖΟΓΛΟΥ-MΑΝΙΟΥΔΑΚΙ, L., ΝΑΦΛΙΟΤΙ, A., ΜΟΥΣΓΡΑΒΕ, J.H., ΝΕΑΒΕ, R.A.H., ΣΜΙΘ, D. AND ΠΡΑΓ, A.J.N.W., Mycenae Revisited Part 1. The Human Remains from Grave Circle A: Stamatakis, Schliemann and Two New Faces from Shaft Grave VI

Building work at the National Archaeological Museum in Athens in 2003 led to the rediscovery of the two male skeletons from Shaft Grave VI at Mycenae, found by Panayiotis Stamatakis in 1877 as he completed the excavation of Grave Circle A begun by Schliemann. The find provided a triple opportunity. First came a re-assessment of Stamatakis's important and often pioneering role both at Mycenae and in the archaeology of the later Bronze Age, which has generally been overlooked both because of Schliemann's very vocal antagonism and because of his own overwork and early death. Second, a detailed study of the skulls along with the post-cranial bones allowed a reconstruction of the faces of the two men to set beside the earlier reconstructions of the faces of seven individuals from Grave Circle B. This showed that although the two men were very likely related to each other, one could not demonstrate kinship with any of the seven faces from Circle B on the basis of their facial appearance alone. Finally – to be described in subsequent articles – it opened the way for the first modern morphological and chemical analysis (using strontium isotope ratios) of the entire collection of surviving human skeletal material from Grave Circle A to determine the number of individuals represented, their biological sex and their age at death. By assessing the quality of their living conditions as reflected in their skeletal and dental health, and by exploring skeletal evidence of engagement in physical activities through activity-related modifications there was the opportunity to reconstruct the lifestyle of the men and women buried in the grave circle.

Μυκηνών επανεξέταση Μέρος 1. Τα ανθρώπινα υπολείμματα από τον Ταφικό Κύκλο Α: Σταματάκης, Schliemann και δύο νέα πρόσωπα από το Λακκοειδή τάφο VI

Οικοδομικές δραστηριότητες στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο στην Αθήνα το 2003 οδήγησαν στην ανακάλυψη εκ νέου των δύο ανδρικών σκελετών από το Λακκοειδή Τάφο VI, που αποκάλυψε ο Παναγιώτης Σταματάκης το 1877 με την ολοκλήρωση της ανασκαφής του Ταφικού Κύκλου Α, η οποία ξεκίνησε από τον Heinrich Schliemann. Αυτό το εύρημα μας έδωσε μία τριπλή ευκαιρία. Πρώτον, επαναξιολογήθηκε ο

σημαντικός και συχνά πρωτοποριακός ρόλος, που διαδραμάτισε ο Σταματάκης στις Μυκίνες και την αρχαιολογία της ύστερης Εποχής του Χαλκού. Ο ρόλος του αυτός γενικά παραβλέφθηκε εξαιτίας τόσο του έντονου ανταγωνισμού εκ μέρους του Schliemann όσο και του υπερβολικού φόρτου εργασίας αλλά και του πρώιμου θανάτου του Σταματάκη. Δεύτερον, η λεπτομερής μελέτη των κρανίων και μετα-κρανιακών οστών επέτρεψε την αποκατάσταση των προσώπων των δύο ανδρών και τη σύγκρισή τους με τα πρόσωπα επτά ατόμων από τον Ταφικό Κύκλο Β, τα οποία είχαν ωριότερα αποκατασταθεί. Αυτή η σύγκριση έδειξε ότι παρά την πιθανή συγγένεια των δύο ανδρών του τάφου VI, δεν μπορεί να υποστηριχθεί ανάλογη σχέση μεταξύ αυτών και των επτά προσώπων από τον Ταφικό Κύκλο Β με μόνο κριτήριο τα φυσιολογικά τους χαρακτηριστικά. Τέλος, όπως θα παρουσιαστεί σε επόμενα άρθρα, η μελέτη αυτή άνοιξε το δρόμο για την πρώτη σύγχρονη μορφολογική και χημική ανάλυση (της ισοτοπικής αναλογίας του στροντίου) ολόκληρης της συλλογής ανθρωπίνων σκελετικών υπολειμμάτων από τον Ταφικό Κύκλο Α, με στόχο τον προσδιορισμό του αριθμού των αντιπροσωπευόμενων ατόμων και τον καθορισμό του βιολογικού φύλου και της ηλικίας θανάτου αυτών. Αξιολογώντας την ποιότητα των συνθηκών διαβίωσης των ατόμων αυτών, όπως αυτή αντικατοπτρίζεται στη σκελετική και οδοντική τους υγεία, και εξετάζοντας σκελετικές μαρτυρίες για την ενασχόλησή τους με φυσικές δραστηριότητες κατέστη δυνατό να ανασυνθέσουμε τον τρόπο ζωής των ανδρών και γυναικών που είχαν ταφεί στον Ταφικό Κύκλο Α.

RENFREW, C., PHILANIOTOU, O., BRODIE, N. AND GAVALAS, G., The Early Cycladic Settlement at Dhaskalio, Keros: Preliminary Report of the 2008 Excavation Season

The 2008 excavations on the small island of Dhaskalio opposite Dhaskalio Kavos on the Cycladic island of Keros are reviewed. An account is given of the survey, recording many walls of the early Bronze Age, and of the excavations, continued from the 2007 season. Excavations at the summit of Dhaskalio revealed a substantial building 16 m long and 4 m wide, within which was discovered the 'Dhaskalio hoard' comprising a chisel, an axe-adze, and a shaft-hole axe of copper or bronze. Study of the pottery reveals continuity, within which a sequence of three phases within the Early Cycladic II and III periods can be established.

Excavations were continued and concluded within the Special Deposit at Kavos South with the recovery of many more special but fragmentary materials including marble vessels and figurines. Specialist studies for the geomorphology, geology, petrology, ceramic petrology, metallurgy and environmental aspects (botanical and faunal remains, phytoliths) are in progress. No more fieldwork is planned prior to final publication of the 2006 to 2008 seasons.

Ο Πρωτοκυκλαδικός οικισμός στον Κάβο Δασκαλιού: Προκαταρκτική έκθεση της ανασκαφικής περιόδου του έτους 2008

Στο άρθρο επιχειρείται ένας συνοπτικός απολογισμός των ανασκαφών της περιόδου του 2008 στην νησίδα Δασκαλιό, απέναντι από τον Κάβο Δασκαλιού, στο ΝΔ άκρο της νήσου Κέρου, των Κυκλάδων. Περιληπτικά αναφέρονται τα αποτελέσματα της τοπογράφησης με τον εντοπισμό πολλών τοίχων της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού, αλλά και αυτά της ανασκαφής, η οποία αποτελεί την συνέχεια των ανασκαφών του 2007. Κατά τις ανασκαφές στην κορυφή του Δασκαλιού αποκαλύφθηκε ένα ευμέγεθες κτήριο μήκους 16 μέτρων και πλάτους 4 μέτρων, εντός του οποίου βρέθηκε ο «Θησαυρός του Δασκαλιού», ο οποίος αποτελείται από μία σμίλη, μία αξίνα-πέλεκυ, και έναν πέλεκυ με συμφυή οπή για την τοποθέτηση του στείλειου, όλα χάλκινα ή μπρούτζινα. Η μελέτη της κεραμικής απέφερε σημαντικά αποτελέσματα και απέδειξε ότι υπάρχει συνέχεια. Η αυτή ίδια μελέτη κατέδειξε μία ακολουθία τριών φάσεων, οι οποίες χρονολογήθηκαν από την Πρωτοκυκλαδική II έως και την Πρωτοκυκλαδική III περίοδο.

Οι ανασκαφές στον Κάβο Δασκαλιού συνεχίστηκαν και ολοκληρώθηκαν στην περιοχή της Νότιας Ειδικής Απόθεσης με την αποκάλυψη πλήθους ιδιαίτερων, αλλά αποσπασματικά σωζόμενων, ευρημάτων, μεταξύ των οποίων, πολλών μαρμάρινων αγγείων και ειδωλίων.

Οι εξειδικευμένες μικρομορφολογικές-γεωαρχαιολογικές, γεωλογικές και πετρογραφικές μελέτες, αλλά και οι αναλύσεις πηλού και οι μελέτες, που αφορούν στην αρχαιομεταλλουργία και στο παλαιοπεριβάλλον

(αναλύσεις των καταλοίπων της γλωρίδας και της πανίδας αλλά και των φυτολίθων), βρίσκονται σε εξέλιξη. Άλλες έρευνες επί του εδάφους προς το παρόν δεν προγραμματίζονται, πριν από την ολοκλήρωση της τελικής δημοσίευσης των αποτελεσμάτων των ερευνών των περιόδων 2006 έως και 2008.

SALAPATA, GINA, Female Triads on Laconian Terracotta Plaques

Archaic and Classical terracotta relief plaques discovered in votive deposits in Lakonia and representing three standing females raise two questions: firstly, whether their appearance in groups of three means that they are a defined triad or is just an indication of unlimited plurality; and secondly, whether they are divine or mortal.

It is concluded that no single interpretation can be ascribed to all cases. Most triads seem to represent mortal worshippers rather than a specific divine or semi-divine triad. However, an exceptional triad flanked by snakes may represent the Erinyes. Such an interpretation would harmonize with the nature of the cult at the sanctuary in which they were dedicated—that of Alexandra (Kassandra) and Agamemnon, both murdered in Lakonia, according to a local tradition. An offering with the representation of the avenging spirits would have been very appropriate for Agamemnon and especially Kassandra, who suffered a wrongful death that was never properly avenged.

Θηλυκές τριάδες σε πήλινα Λακωνικά πλακίδια

Πήλινα ανάγλυφα πλακίδια των κλασικών και αρχαϊκών χρόνων, που βρέθηκαν σε αναθηματικούς αποθέτες στη Λακωνία και απεικονίζουν τρεις ιστάμενες θηλυκές μορφές, εγείρουν δύο ερωτήματα: πρώτον, εάν η εμφάνισή τους σε ομάδες των τριών υποδηλώνει μία καθορισμένη τριάδα ή είναι απλώς μία ένδειξη απεριόριστης πληθωρικότητας; και δεύτερον, εάν αναπαριστούν θεϊκές ή θνητές μορφές.

Συμπεραίνεται ότι δεν υπάρχει μία ερμηνεία για όλες τις περιπτώσεις. Οι περισσότερες τριάδες φαίνεται πως αναπαριστούν θνητούς λάτρεις, παρά ένα συγκεκριμένο σύνολο θεϊκών μορφών ή ημίθεων. Ωστόσο μία εξαιρετική τριάδα περιτοιχιζόμενη από φίδια ίσως απεικονίζει τις Ερινύες. Αυτή η ερμηνεία θα μπορούσε να εναρμονιστεί με τη φύση της λατρείας του ιερού, όπου ήταν αφιερωμένα τα πλακίδια, δηλαδή με το ιερό της Αλεξάνδρας (Κασσάνδρας) και του Αγαμέμνονα, που σύμφωνα με την τοπική παράδοση είχαν και οι δύο δολοφονηθεί στη Λακωνία. Ένα ανάθημα με την αναπαράσταση των εκδικούμενων πνευμάτων θα ήταν πολύ ταιριαστό για τον Αγαμέμνονα και ιδιαίτερα για την Κασσάνδρα, η οποία υπέφερε έναν άδικο θάνατο, εκδίκηση για τον οποίο δεν έλαβε ποτέ.

SMITH, TYLER JO, East Greek Pottery in the Collection of the British School at Athens

Among the antiquities in the collection of the British School, there are a few examples of East Greek pottery, including Wild Goat Style, Chian, Fikellura, and Clazomenian as well as a Rosette Bowl and a Bird Bowl. Following a summary of the British School's excavations and role at Naukratis, the site where much of this East Greek pottery was discovered, the objects from the collection are presented in both summary and catalogue form. An appendix is dedicated to an Attic polychrome phiale mesomphalos, which, although not East Greek, shares many technical and stylistic features with some East Greek wares, and was originally identified as Vroulian. It is briefly considered in relation to East Greek and Archaic pottery.

Ανατολίζουσα ελληνική κεραμική στη συλλογή της Βρετανικής Σχολής των Αθηνών

Μεταξύ των αρχαιοτήτων της συλλογής της Βρετανικής Σχολής, υπάρχουν ορισμένα παραδείγματα ανατολίζουσας ελληνικής κεραμικής, στα οποία περιλαμβάνονται δείγματα του ρυθμού των Αιγάδρων, της Χίου, των Φικελούρων, των Κλαζομενών, καθώς επίσης και δύο ανοικτά αγγεία με διακόσμηση ρόδακα και πτηνών αντίστοιχα. Μετά από μία σύνοψη των ανασκαφών και του ρόλου της Βρετανικής Σχολής στη Ναύκρατι, τη θέση όπου ανακαλύφθηκε μεγάλο μέρος αυτής της ανατολίζουσας ελληνικής κεραμικής, τα

ευρήματα της συλλογής παρουσιάζονται σε σύνοψη και σε κατάλογο. Ένα παράρτημα είναι αφιερωμένο σε μία αττική πολύχρωμη μεσόμφαλη φιάλη, η οποία αν και δεν ανήκει στον ανατολίζοντα ρυθμό, μοιράζεται αρκετά τεχνικά και στυλιστικά χαρακτηριστικά με ορισμένα ανατολίζοντα ελληνικά αγγεία. Η φιάλη αυτή είχε αρχικά ταυτιστεί ως αγγείο τύπου Βρουλιάς. Εν συντομία θεωρείται ότι έλκει στοιχεία από την ανατολίζουσα ελληνική και αρχαϊκή κεραμική.

EDITOR'S ACKNOWLEDGEMENTS

The Editor gratefully acknowledges the help of her co-editor (Prof. Cathy Morgan), various members of the Publications Board, all the referees, the copy-editor (Leofranc Holford-Strevens) and the typesetter (Mark Heslington) in the preparation of this volume. Mr Petros Kounouklas and Dr. Y. Galanakis kindly provided Greek translations for some of the abstracts; Ms Elaine Massung helped in many practical ways.